

**PESA INTERNATIONAL JOURNAL
OF
SOCIAL STUDIES**

**PESA ULUSLARARASI
SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

December 2017, Vol:3, Issue:4   Aralık 2017, Cilt:3, Sayı 4
e-ISSN: 2149-8385   p-ISSN: 2528-9950
journal homepage: www.sosyalarastirmalar.org

**Mutluluk Ahlakı Mümkün müdür?
Is Ethics of Happiness Possible?**

Cengiz Mesut TOSUN

Yrd. Doç. Dr. Mersin Üniversitesi, Felsefe Bölümü, centos@mersin.edu.tr

Sevgül ALTUNTOP

Yüksek Lisans Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, altuntopsevgul@gmail.com

<https://doi.org/10.25272/j.2149-8385.2017.3.4.15>

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Makale Geçmişi:

Geliş 10 Eylül 2017
Kabul 12 Ekim 2017

Anahtar Kelimeler:

Ahlak, Mutluluk, Akıl, Birey, Toplum.

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

Mutluluk ahlakının mümkün olup olmadığı anlayışlarını şekillendiren, ahlaka ulaşmak için kullanılan araçlarla (akıl-duyu) ve her bir 'ben'in başka 'ben'ler karşısındaki değeri ile ilgilidir. Ancak ahlak felsefesinde ahlaka ulaşmak için aynı aracı (akıl) seçen düşünürlerin de bu konuda uzlaşamadıkları görülür. Mutluluk ahlakının mümkün olduğunu savunan düşünürler genel olarak mutluluğu bütünüün mutluluğu; mutluluk ahlakının mümkün olmadığını savunanlar ise mutluluğu kişinin kendi mutluluğu olarak kabul etmişler ve düşüncelerini bu anlayış çerçevesinde oluşturmuşlardır. Ancak her iki taraf için de mutlu olma isteğini insandan ayırtırmak mümkün olmadığı halde bu isteğin ahlaki eyleyşlerdeki konumunun neliği üzerine uzlaşılmasını bizi bu çalışmaya iten asıl şey olmuştur.

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article History:

Received 10 September 2017
Accepted 12 October 2017

Keywords:

Morality, Happiness, Reason, Person, Society.

What shapes the views on whether the morality of happiness is possible is the relationship between the tools that is used to reach morality (reason-emotion) and the value of each "I" versus other "I"s. However, it is seen that the thinkers who have chosen the same tool (mind) to reach morality on moral philosophy cannot agree on this issue. The thinkers who advocate the possibility of moral philosophy take the happiness as the happiness of whole in general, whereas thinkers who advocate the impossibility of moral philosophy take the happiness as the person's own happiness; and both shape their thoughts in the framework of that understanding. What propelled us to study this issue is the fact that even though it is impossible to separate the wish for happiness from humans for each party, they still cannot agree upon the whatness of this wish on moral acts.

GİRİŞ¹

Ahlak felsefesi üzerine herhangi bir tartışmayı mutluluğa değinmeden sürdürmek mümkün görünmemektedir öyle ki günümüz etik tartışmalarını şekillendiren ve ahlaksal eylemin başlangıcı konusunda ayrışan ahlak anlayışlarının karşıtlıklarının temelinde de mutluluğun ahlaktaki konumu vardır. Mutluluk insanın kendi içinden çekip çıkardığı bir şey olmasına rağmen gerçekliği üzerine çok da konuşulamayan bir duygudur. Gerçekliği üzerine konuşulamayan mutluluğun ahlaksal yaşam söz konusu olduğunda bir amaç olup olmayacağı

¹ Bu makale Mersin Üniversitesi BAP birimi tarafından desteklenen 2017-2-TP2-2445 kodlu yüksek lisans tez projesinden ortak bir çalışmayla geliştirilerek üretilmiştir.

ve ahlaksal yaşamdaki yeri Eski Yunan felsefesinden başlanarak günümüz etik tartışmalarına dek cevabı aranan sorulardır.

Bu nedenle de genel olarak tartışmalı bir konu olmasına rağmen “Mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ve insanların kendilerine rehber aldıkları davranışlar bütünü” (Cevizci, 2003: 5) şeklinde üzerinde uzlaşılan bir tanımla yapılabilen ahlak ve yine tartışmalı bir konu olarak üzerine uzlaşılabilecek bir tanımının dahi yapılamadığı ancak insanın doğal olarak eğiliminin olduğu kabul edilen mutluluk kavramının birlikteliği (*Eudaimonizm*) mümkün müdür? Sorusu ahlak alanında yapılan çalışmalar için cevaplanması gereken önemli bir sorudur.

Mutluluk ahlakının mümkün olup olmadığı anlayışlarını şekillendiren ahlaka ulaşmak için kullanılan araçlar ve her bir ‘ben’in başka ‘ben’ler karşısındaki değeri ile ilgilidir. Başka bir deyişle bu soru aynı zamanda mutlu olmak adına harekete geçen insanı yönlendiren şey nedir? Sorusudur. İnsandan mutlu olma isteğini ayrıştırmanın mümkün olmadığı kabul ediliyor olmasına rağmen bu mutlu olma isteğinin ahlaki eyleyışlerdeki konumunun neliği üzerine uzlaşılamaması bizi bu çalışmaya iten asıl şeydir.

Bu çalışmadaki amacımız da mutluluk ve ahlak arasındaki bağlantıyı incelemektir. Bu amaçla mutluluk ahlakı mümkün müdür? Sorusunu cevaplamaya çalışırken aynı zamanda ahlak başlığı altında değerlendirilen kavramlar ve mutluluk arasındaki bağlantıları da irdelemeye çalışacağız. Ahlak ve mutluluk ilişkisi Eski Yunan ahlak felsefesinin temel sorunudur. Onlara göre mutluluk, ahlakın konusu olan insan eylemlerinin temel nedenidir. Başka bir deyişle mutluluk insanın yaşamında ulaşmak istediği amacıdır. Bu anlayışın en önemli savunucuları arasında Stoacılar, Sokrates, Platon ve Aristoteles vardır. Eski Yunan felsefesindeki mutluluk ve ahlak ilişkisine bu olumlu bakış açısı Yeni Çağ’a gelindiğinde ise Kant gibi önemli isimlerce ret edilmiş hatta birinin varlığının diğerinin değerini eksilttiği anlayışı savunulmuştur.

Mutluluk Ahlakı Mümkündür

Yunan felsefesinin kurucularından olan Sokrates (MÖ 470-399) yazma işinin insanı tembelliğe götürdüğünü düşündüğünden hiç yazmamıştır bu nedenle de hakkındaki bilgileri ve düşüncelerini öğrencisi Platon’dan öğreniyoruz. Bilginin göreliliğini savunan sofistlerin karşısında yer alan Sokrates bilginin mutlaklığını savunmuştur. Kendine özgü dialog yöntemini kullanarak düşüncelerini savunmuştur. Sokrates daha çok ahlak felsefesi ile tanınsa da doğa bilimleri ve matematikle de ilgilenmiştir. Ancak Platon’un aktarımıyla öğrendiğimiz bilgilerin ne kadarının Platon’a ne kadarının Sokrates’e ait olduğu tam olarak bilinmemektedir.

Sokrates mutluluk ve ahlak-erdem arasındaki ilişkiyi en net şekilde kuran isimlerden biridir. Sokrates mutluluk ve erdem arasında kurduğu ilişkiye yardımcı bir kavram olarak iyiyi de ekler. Onun ahlak anlayışında erdem, iyi ve mutluluk kavramları iç içe geçmiştir öyle ki erdem tanımı da mutluluk ve iyi kavramlarını kullanarak yapar. Her ne kadar erdemi insana özgü bir yetkinlik ve varoluşunun asıl amacı olarak tanımlasa da onun için erdem en nihayetinde özünde mutluluğa ulaşmak için aracı bir kavramdır.

Sokrates ahlakı genel olarak “Kendini bil!” anlayışında temellendirir. Sokrates için insanın kendini bilmesi bedeninden ziyade ruhunu bilmesidir. Kendi ruhunu tanıyan insan kendisinden yola çıkarak bütünü tanır. Aynı formülasyonla kendi yararına ve zararına olanın bilgisine erişen insan genelin yararı ve zararına olan şeyin de bilgisine ulaşır. Ruh kendisini yetkinliği olan akıl aracılığıyla tanıdıkça iyinin ve kötünün üzerindeki sis perdesi aralanır ve bu perde aralandıkça da insan erdeme yaklaşır erdeme yaklaştıkça da mutluluğa ulaşmış olur. Ancak bu genel anlayıştan çıktığımızda Sokrates için ahlakın; bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalet erdemlerinin uyumlu bütünü olduğu görülür. Bu erdemler insanın ahlaka gerçek anlamda ulaşabilmek için tırmanması gereken basamaklardır. Sokrates’e göre insan için ahlaka ulaşabilmek adına aşması gereken ilk engel kendisini bilmesidir. Bu engel aşıldıktan sonra ise eyleyışlerinde iyi olana

karşılık gelecek bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalet erdemlerine ulaşacak ve en nihayetinde de iyi yaşamın asıl amacı olan mutluluğa ulaşarak tüm basamakları aşmış olacaktır.

Sokrates için ahlakın ne anlama geldiğini açıklamaya çalıştıkça mutluluğu da tanımlamış olmamızdan da açıkça çıkarılabileceği gibi mutluluk ve ahlak Sokrates için birbirlerinden ayırıştırarak üzerine konuşmanın mümkün olmadığı şeylerdirler. Sokrates'e göre "En iyi ve doğru insan en mutlu insandır ve bu insan aynı zamanda kendini en iyi dizginleyen insandır. Buna karşılık en kötü ve en haksız insan da en mutsuz insandır" (Platon, 2009: 315,316). İnsanın kendisini bilmesi ile başlayan iyi yaşam, bu aynı zamanda ahlaki yaşamdır da serüveni ahlaka ulaşabildiği ölçüde nihai amacı mutluluğa da ulaşır. Sokrates için erdeme ulaşmak insanın amacı olsa da insanın asıl amacı iyi yaşamaktır. Ona göre önemli olan yaşamak değil iyi yaşamaktır ve iyi yaşamak bilginin eşlik ettiği ahlak ile mümkündür. Bu nedenle de ahlaklı olmayı bilen kişi aynı zamanda mutlu kişidir.

Sonuç olarak, "Görevinin; insanları ahlak ve bilgelik peşinde olmaya ikna etmek olduğunu söyleyen Sokrates'e göre ahlak ve bilgi aynı şeydir. Ona göre doğrunun ne olduğunu bilen insan doğru davranacaktır çünkü hiç kimse bilerek kötülük etmez. Kötülüğün kaynağı cehalettir. Bilgi ise tüm ahlaksal eylemlerin kaynağıdır ve insan ahlaki davranışta bulunmak için onu araştırır" (Akarsu, 192). Bu aslında Sokrates'in ahlak anlayışının özetidir. Çünkü onun felsefesi erdem bir bilgi olduğu ve ancak bilgisizliğin insanı kötülüğe götürebileceği anlayışı üzerinde şekillenir. Sokrates için ahlak ile özdeş olan iyilik ve mutluluk, ahlakın karşıtı olan kötülük ve mutsuzluk kol koladır.

Sokrates'den sonra mutluluk ahlakının mümkün olduğunu savunan diğer bir isim Platon'un öğrencisi Aristoteles'dir (MÖ 384-322). Platon'un öğrencisi olmasına rağmen düşünceleri bakımından Platon'dan oldukça farklılaşan Aristoteles'in felsefesini tek bir başlık altında toplamak mümkün değildir. Çünkü Aristoteles mantık, fizik, siyaset, metafizik, ahlak gibi birçok alanda çalışmalar yürütmüştür.

Aristoteles için her varlığın bir varoluş amacı vardır ve her varlığın amacı aynı zamanda onun için en iyi olan şeydir. Aristoteles'e göre insanın varoluş amacı ise yaşamak daha doğru bir ifade ile iyi yaşamaktır. Eudemos'a Etik adlı çalışmasında iyi yaşamın ne olduğunu ve ona nasıl ulaşılacağını sorgulayan Aristoteles bu noktada Sokrates ile aynı çizgidedir. Aristoteles yaşamaktan kastının ne olduğunu Nikomakhos'a Etik'te bitkiler, hayvanlar ve insanlarda ortak olan doğum ve ölüm arasındaki süreçten ziyade insanın ayırıcı özelliği olarak sahip olduğu aklı ile eylemlerine yön verdiği anlamlı bir yaşam olduğunu belirtir. Aristoteles'e göre iyi yaşamayı bilen insan aynı zamanda erdemli yaşamayı da biliyordur. Çünkü erdem; kendileri kadar eylemlerini de belli niteliklerde oluşturan insanlarda bulunan bir özellik olarak iyi yaşamın koşuludur. "İnsanın işi-amacı ruhun akla uygun ya da akıldan yoksun olmayan etkinliğidir ve eğer bu böyle ise erdemli insana yakışan bunları iyi ve güzel bir biçimde yapmaktır. Her şey kendine özgü erdeme göre iyi yapılırsa iyiye ulaşılmış olur" (Aristoteles, 2007: 18).

Aristoteles'e göre iyi yaşayan kişi aynı zamanda mutlu olan kişidir çünkü onun için mutluluk ve erdem bir bütündür. Aristoteles erdem ve mutluluğu aynı türden şeyler olarak değerlendirir ancak mutluluğun tam bir tanımını veremez. Mutluluğun tam bir tanımını veremese de mutluluğun kaynağı konusunda onun ancak eğitimle kazanılabileceğini söyler. Aristoteles insanlara çok tanıdık olan bu kavramın tam tanımının yapılamıyor olmasını ise bir şeyin kendisi ve koşulunun aynı şeyi vermiyor olması üzerinden açıklar. Çünkü ona göre mutlu olmak ve mutlu olmanın koşulu farklı şeylerdir ve insanlar mutluluğu tanımlarken aslında hangi koşullarda mutlu olacaklarını söylemiş olurlar.

Aristoteles için erdem ve mutluluğu birbirine bağlayan düğüm de tam olarak burada atılır. Ona göre "Güzel şeylerin her birini bilmek kuşkusuz güzeldir ama erdemle ilgili olarak onun ne olduğunu bilmek değil erdem neyle ilgili olarak oluştuğunu bilmek en önemli şeydir. Çünkü bizim istediğimiz şey erdem ne olduğunu bilmek değil erdemli olmaktır" (Aristoteles, 2015:

15). Açık ki bizi erdeme götüren şey “İnsana özgü iyilerin en önemlisi olan” (Aristoteles, 2015: 17) mutluluktur ve tam bir tanımı yapılamasa da mutluluk “Her şeyin en güzeli ve en iyisi olan en hoş şeydir”(Aristoteles, 2015: 9). Aynı zamanda “Mutluluk tam erdeme uygun tam bir yaşama etkinliğidir” (Aristoteles, 2015: 23). “İyinin kendisi ise insanın yapıp edeceklerinin amacıdır. (...) Amaç; en iyi, en uçtaki, başka her nesnenin onun için olduğu şeydir” (Aristoteles, 2015: 21, 22).

Bir devindirici olarak insan amacına bir devinim olan eylemleri ile ulaşabilir ve şunu da belirtmek de fayda vardır; biz “Çocuğa ya da hayvana değil uslamlama ile davranana eyliyor deriz” (Aristoteles, 2015: 37). Amacın kendisi ise “Bilginin ve aklın buyurduğu gibi bize göre en iyiyi veren ve her nesnede orta olma durumu olan erdemdir. Erdem ise öfkellik ve vurdumduymazlığın orta olma hali sakinlik, cüretlilik ve korkaklıktaki orta olma durumu yiğitlik, yüzsüzlük ve çekingenliğin orta olma hali utanmayı bilme, haz düşkünlüğü ve duyarsızlığın orta olma hali ölçülülük, kazanç ve zararın ortası adalet türünden bir orta olma halidir”(Aristoteles, 2015: 27,28). Başka bir deyişle erdem herhangi bir durumda aşırı olma ve eksik kalmanın orta olma halidir. Ancak Aristoteles’e göre bir eyleyişin övülmesi ya da yerilmesi yani erdemce olumlanması ya da olumsuzlanması nedenini bizde buluyor olmasına bağlıdır. “Hem erdem hem de kötülük, insanın eylemlerin nedeni ve ilkesi olduğu konularla ilgilidir. Demek ki insan hangi eylemlerin nedeni ve ilkesidir bunu belirlemek gerekir. (...) Açık ki insan tercih ederek yaptığı her şeyi isteyerek yapar. Öyleyse hem erdem hem de kötülük isteyerek yapılanlarla ilgili olmalıdır. Çünkü zor ile yapılan her iş zevksizdir” (Aristoteles, 2015: 33, 34).

İnsanın isteyerek ve bir tercih sonucunda yaptığı eylemleri ile ulaştığı iyi ona mutluluğu da getirir. Bu nedenle erdem ve mutluluk aynı türdendir. Erdemin hazdan uzak olması gerektiğini savunanlar mutluluğu erdeme ait bir şey olarak kabul etmezler. Aristoteles için ise aksine mutluluk erdeme ait bir şeydir. Çünkü erdem taşıdığı haz ona sonradan eklenen iddia edildiği gibi bencil arzuların doyumuna odaklı ve belirli şeyleri belirli başka şeyler için tercih ettiren üstelik bunu sonsuz bir döngüde gerçekleştirirken eylemi asıl amacından uzaklaştıran yapay bir haz değildir. Mutluluk erdemdeki hazzı kendi içerisinde taşır. Daha önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi mutluluktaki haz her zaman biraz daha fazlasını isteyen ve doyumsuz türden bir haz değildir. Aristoteles için erdemdeki mutluluk doğrudan o eylemin kendisindedir. Şöyle ki; borçlu kişinin borcuna sadık olmasının nedeni erdemli kişinin bu tutumundan dolayı güvenilir bir kişi olarak görüleceği için ileride yapacağı işlerde daha kolay destek göreceğini düşünmesi türünden hesaplardan kaynaklı bir haz değildir. Aksine erdemli kişinin borcunu ödemesi sonucunda elde ettiği haz zaten beklenen doğru şeyi yaptığından doğruya uygun davranmış olmanın verdiği hazdır. Çünkü böylesi bir durumda bu kişi doğru nedenden eylemiş değilse zaten erdem olarak kabul edilen dürüstlüğe uygun davranmadığından dürüst kişi de olmayacaktır. Dolayısıyla erdemdeki mutluluk övülen değil değerli olan şeyin sonucunda elde edilir. Bir şeyin işe yaraması onu övgüye layık yaparken değerli yapmaz ancak yalnız başına değerli olması onu aynı zamanda övülen şey de yapar.

Mutluluk ve ahlak ilişkisini irdelerken dini bir temellendirme olmasına rağmen mutluluk ve ahlaki kavramlar arasındaki bağlantıyı ayrıntılı ve açık bir şekilde yapmış olması nedeniyle kısa da olsa Yusuf Has Hacip (1021-1070) tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig’i (*Mutlu Olma Bilgisi*) de konu edinmeyi doğru buluyoruz. Her ne kadar bu çalışma bir siyasetname özelliği taşısa da mutluluk ve ahlak ilişkisini irdelemeye çalışırken değinmemiz gereken önemli bir eserdir.

Yusuf Has Hacip mutluluk ve ahlak ilişkisini irdelerken dini bir temellendirme yapmış olmasına rağmen ahlaki iyilik ve kötülüğü insanın vasıfları olarak değerlendirmiş ve bu alandaki sorumluluğu tamamen insana yüklemiştir. İslamiyetteki ahlak anlayışına paralel bir

şekilde o da ahlaki insanın davranışlarında eğilimleri ve akli arasında kuracağı denge ile ulaşabileceği doğru davranış şekli olarak tanımlar.

Bu bağlamda Kutadgu Bilig’de belki de ilk olarak belirtilmesi gereken şey ahlak ve ahlaklı olmak ile bir tutulan ‘doğruluk’ kavramının mutluluk kavramı ile ilişkilendirilerek betimlenmiş olmasıdır. Yusuf Has Hacıp doğruluğu insanı mutluluğa götüren şey olarak tanımlar. Bu bağlamda onun için mutluluk aklın kılavuzluğundaki bilgi ve adaletin uyumlu bütünlüğüdür. Mutlu kişi ise kendisi kadar başkalarının da iyi olma durumunu kollayan ve buna ulaşmak için çaba harcayan aynı zamanda kendisini ehlileştirilen başka bir deyişle doğası gereği sahip olduğu zaaflarını eğiten ve bunlara söz geçirebilen kişidir.² Ancak mutluluğu ahlakla ilişkisinde değerlendiren diğer isimlerden farklı olarak Yusuf Has Hacıp için mutluluk; bir amaç değil yalnızca doğru davranmanın sonucunda kendiliğinden meydana gelen bir sonuçtur.

Düşüncen ve sözlerin doğru, hareketin güvenilir olsun; mutluluk ve bütün bu dünya nimetleri sana gelir.

Doğru olursan günün kutlu olur; sevinç ve mutluluk içerisinde selamete ömür sürersin³

Yukarıdaki alıntıdan da çıkarılabileceği gibi Yusuf Has Hacıp’e göre doğruluk-bilgi-mutluluk ve diğer ahlaki açıdan onaylanan nitelikler özdeştir. Onun için ancak bilgili başka bir deyişle nerde ne yapacağını bilen-doğru-ahlaklı, kendini bilen insanın mutluluğu değerlidir. Çünkü insanın en önemli özelliği akıl sahibi olması iken onun değerini belirleyen şey ise aklını kullanabilmesidir.

Tanrı insanı yarattı, seçerek yükseltti; ona fazilet, bilgi, akıl ve anlayış verdi.

Ona hem gönül verdi hem de onun dilini açtı; ona güzel biçim, güzel tavır ve hareket ihsan etti.⁴

Tanrının insanı yaratırken diğer varlıklardan ayırmasının bir amacı olmalıydı. Şüphesiz ki o, bunu da insanı akli ile yön verebileceği uygun tavır ve hareketlerden sorumlu tutarak açık etti. Çıkarılacak sonuç açıktır. Yusuf Has Hacıp’e göre; ahlak, kendini bilme vasfına sahip tek varlık olarak yalnızca insanın sorumlu tutulabildiği bu nedenle de yalnızca insanlardan beklenen kurallar bütünü olarak çıkar karşımıza. Ona göre ancak bilgi, ahlak ve mutluluğun beraberliğinde sürdürülen hayat değerli ve anlamlıdır üstelik insanın yaşam içerisindeki asıl gayesi de bu olmalıdır. Yusuf Has Hacıp için çok da izaha gerek olmadan açıktır ki ahlak ve mutluluk iç içe geçmiştir ve ahlaktan mutluluğu soyutlamak mümkün olmadığı gibi mutluluktan da ahlaki soyutlamak mümkün değildir.

Mutluluk ahlakının mümkün olduğunu savunanlar genel olarak mutluluğu kişinin kendi mutluluğundan ziyade genelin mutluluğu olarak görmüşlerdir. Onlar mutluluk ve ahlak arasındaki ilişkiyi mutluluğun bu kabulü üzerine şekillendirirken aynı zamanda insanın doğası gereği iyi olduğunu ve insanları genelin mutluluğunu istemeye ve korumaya götüren şeyin de insanın iyi olan bu doğasının olduğunu söylerler. Mutluluk ahlakının mümkün olduğunu söyleyerek mutluluk ve ahlak arasındaki ilişkiyi olumlayanlar elbette yukarıda ismini zikrettiğimiz düşünürlerden ibaret değildir. Bu konu özellikle 17. yüzyılda Shaftesbury, 18. yüzyılda da Hutcheson ve Hume gibi düşünürler tarafından da dile getirilmiş ve savunulmuştur. Ancak biz çalışmamızı ahlaki temellendirmelerini akıl üzerinden yapan düşünürler üzerinden şekillendirdiğimizden bu isimlerin bu konudaki düşüncelerine burada yer veremiyoruz.

Mutluluk Ahlakı Mümkün Değildir

² Yusuf Has Hacıp’in bu çalışması Türklerin İslamiyet’i kabulü ile başlayan bir geçiş dönemi eseridir. Yazar da İslami anlayışa sahip biri olarak insan tasvirini İslamiyet’teki insanın, doğası gereği kusurlu ve günahkâr olduğu anlayışı üzerinden yapar.

³ Hacıp, 1959: 2759, 2760

⁴ Hacıp, 1959: 148,149

Mutluluk ahlakının mümkün olamayacağını savunan ve mutluluk ahlakının mümkün olacağını savunanlara karşı en keskin eleştirileri getiren en önemli isim şüphesiz ki Kant'tır. Aslında Kant'ın bu konudaki itirazı mutluluk ve ahlakın birlikteliğinden ziyade mutluluğun ahlaki eylemde amaç olarak görülmesindedir.

Kant için ahlak üzerine konuşabilmek insan doğası göz önüne alınmaksızın yapılamaz. Aslında Kant'ın ahlak ve mutluluk ilişkisini olumsuzlamasının asıl sebebi de budur. Daha önceki bölümde de göstermeye çalıştığımız gibi mutluluk ahlakının mümkün olduğunu savunan düşünürler genel olarak insanın doğası gereği iyi olduğunu savunurlar. Oysa Kant için aksine insan doğuştan ne iyi ne kötüdür. Onu iyi ya da kötü yapan toplumsallığı içerisindeki özgür iradesi ile istemesini aklın rehberliğinde yönlendirmesidir. Bunun aksini iddia ettiğimizde insanın özgür iradesini yok saymış oluruz. Dahası böylesi bir durumda insan, insan olmağını dışarda bırakarak hayvansallaşır. Kant'a göre insanda kendiliğinden iyi olan tek bir şey vardır o da iyi istemidir. İyi ve kötü sınırlarını belirleyen ise bu istence göre yaptığımız tercihlerdir. Aslında iyi olanı belirleyen insandaki zorunlu ahlak yasasıdır ve akıl sahibi her insanda var olan bu yasa iyi istenci belirler.

Kant insanların doğal olarak iyi olduklarını düşünürsek sonuç ne olur diye sorar? “Bu durumda her zaman ilk sözü söyleyen eğilimler her şeyden önce kendi doyumlarını ve ussal düşünce ile bağlanarak mutluluk adı altında olanaklı en büyük ve en kalıcı doyumunu isteyeceklerdir. Ahlaksal yasa onları uygun sınırlar içinde tutabilmek ve giderek tümünü hiçbir eğilimi dikkate almayan daha yüksek bir ereğe altgüdümlü kılabilme için daha sonra konuşacaktır” (Kant, 2010a: 184).

Kant'a göre insanın doğal olarak iyiye yatkın olduğu savı ise tam bir aldatmacadır. Çünkü bu durumda ilk sözü söyleyen her zaman eğilimler olacaktır ve eğilimler her şeyden önce kendi doyumunu ister. Her ne kadar Kant'a göre biz duyusal olarak bir ahlaki saflığa sahip olsak da bizi ahlaklı ya da ahlaklı olmayan yapan şey bu değildir. Çünkü “Ahlak yasaları asla insan zayıflığına göre düzenlenmemelidir. İnsanın vasıfları ne olursa olsun yasa; kutsal, saf ve ahlaksal yönden yetkin bir şekilde açıklanmalıdır” (Kant, 2007: 85). İnsanın kendisindeki doğal eğilimlerle giriştiği mücadele eylemleri karşısındaki sorumluluğunun derecesini belirler. İnsan, kendisindeki bu doğal eğilimlerle mücadele içerisinde. Çünkü eğilimleri onun zayıflığı aynı zamanda eksikliğidir. İnsandaki bu eksiklik insanı kötü eylemlere iten itici bir güçtür.

Bu nedenle de nesnesi eylem olan ahlakın tek bir amacı olabilir o da öznenin yalnızca kendi istemesi için geçerli olmayan akıl sahibi her varlığın istemesi için geçerli olabilecek nesnel, zorunlu, pratik yasalara ulaşmaktır bunu verebilecek tek şey de insana bu konuda en iyi kılavuzluk yapabilecek şey olarak akıldır. Akıl sahibi bir varlık olarak insan onu eyleme iten nedenselliğin bilincinde olmalıdır ve bu bilinç, ahlaklılığın en üstün ilkesi olarak istemeyi yönlendirerek insanın kendinde olan değerini korumasını sağlayan bilinçtir. Bu bilinç aynı zamanda insanların Aydınlanmanın “Sapare Aude”⁵ parolasını işlevsel hale getirerek geçmişlerinden beraberlerinde getirdikleri tembellek ve korkaklıklarını yıkan ve yapay ikinci doğalarının dışına çıkmalarını sağlayan duvardır da.

Ahlak alanında akılsal ve özgür bir varlık olarak insan önce amaçlarını belirler ve bu amaçlar krallığında oluşturduğu hiyerarşinin doruğuna hem bu amaçların belirleyicisi hem de uygulayıcısı olarak kendisini koyar. İnsan, kendisi için amaç olan şeydir ve bu onu kendinde

⁵ Kendi aklını kullanma cesaretini göster!

mutlak değerli yapar. “İnsan ve genel olarak her akıl sahibi varlık şu ya da bu isteme için rastgele kullanılarak sırf araç olarak değil kendisi amaç olarak vardır” (Kant, 2009a: 45). Kant’a göre “Amaçlar düzeninde insanın kendi başına amaç olduğu ve hiçbir zaman Tanrı dâhil hiç kimse tarafından aynı zamanda kendisi amaç olmaksızın yalnızca araç olarak kullanılmayacağı buna göre de kendi kişimizde insanlığın bizim için kutsal olması gerektiği kendiliğinden açıktır. Çünkü insan ahlak yasasının öznesidir ve dolayısıyla da kendi başına kutsal olanın öznesidir” (Kant, 2009b: 143).

Akıl sahibi varlık olarak kendisini ‘şey’ olmaktan çıkararak kişi yapmış olan insan için bundan sonraki adım ise düşünce ve eylem arasındaki ilişkiyi açığa çıkaran genel ilke olarak ahlak yasasına ulaşmaktır. Kant’a göre düşünce ve eylem arasındaki ilişkiyi ahlak yasası dışında başka bir şeyle kurmaya çalışmak; ahlakın dayandığı zemini deneysel kabul etmek başka bir deyişle tek tek kişilerin içinde bulunduğu raslantısal koşulları göz önüne almak demektir. Mutluluk ahlakının mümkün olduğunu savunanların içine düştüğü yanlış da tam olarak budur.

Ahlak yasasının önkoşulu ise “Eylemlerimizin bütün değerini belirlemede hep en üstte duran ve diğer her şeyin koşulunu oluşturan” (Kant, 2009a: 12) iyi istemededir. Kant için isteme tüm ahlakın özüdür. İstemeyi eylemlerden ayırttığımızda nesnel bakımdan zorunlu olmasını beklediğimiz ahlaki eylemler öznel olarak rastlantısal olur. Böyle bir istemenin yasalara uygun belirlenmesi ancak zorlamadır. Oysa isteme bütün eylemlerde kendisi bir yasadır. Bir eyleme iyi niteliğini kazandıran aynı zamanda insanı saygıya layık kılan iyi istemedir. “İyi isteme, etkilerinden ve başardıklarından değil konan herhangi bir amaca ulaşmaya uygunluğundan da değil yalnızca isteme olarak yani kendi başına iyidir” (Kant, 2009a: 9). İyi olarak nitelendirdiğimiz her şey aynı zamanda karşıtı kötü için de kullanılabilir bu durumun tek istisnası iyi istemedir çünkü o kendi başına iyi ve değerlidir. İyi isteme değerini yararlılık ya da verimsizlikte, amacını gerçekleştirip gerçekleştirilmemesinde değil yalnızca kendisinde taşır.

İçinde yaşadığımız duysal dünyanın bir adım ötesine gitmemize olanak tanıyan ahlak; bizim en yüksek iyiyi gerçekleştirmemiz için çaba harcamamızı ister ve bunun olanağını sağlayan, eyleme iyi niteliğini kazandıran aynı zamanda ahlak söz konusu olduğunda ulaşılmak istenen varsayımlı buyrumlardan kesin buyrumlara ulaşabilmek amacını gerçekleştirecek olan iyi istemedir. İyi isteme kesindir, koşulları dışarıda bırakır ve bu yüzden yasaların dayandığı ilkedir.

Kant, felsefesine sınırlar çizerek hem felsefesine hem de insana geniş bir hareket alanı açar. Kant için sınırlandırmalar engelden ziyade hareket özgürlüğü sağlar ve bu anlayışını iyi isteme kavramına bazı öznel kısıtlamalar ve engeller getiren ancak görünüşteki bu kısıtlama ve engel açıldığında iyi istemeyi daha sağlam bir zemine taşıyacak olan ödev kavramında da örnekler.

“İstencin yasaya özgürce boyun eğmesinin bilinci, tüm eğilimlerin üstünde olan ve yalnızca kendi usumuz yoluyla getirilen kaçınılmaz bir zorlama ile birleşmiş olarak yasaya göre eğilimlerin dışlanması eylemi ise ödev’dir” (Kant, 2010a: 104). Kant’ın ahlak anlayışında iyi istemenin zorunlu kıldığı ödev, kişiyi deneysel şartlarından arındırarak tabiat mekanizmasının üstüne çıkarır. Ahlaklılığı ödev buyruğu altında düşünmek tamamen usaldır. Çünkü ilk olarak herkes eğer ahlaklılık yasaları eğilimleri ile çatışma içerisinde ise onun yönergelerine boyun eğmeyi istemez bu nedenle ahlak yasalarına nasıl boyun eğileceği konusunda aklın ışık tuttuğu ödevin yol göstericiliğine ihtiyaç vardır. Kant bu durumu şu şekilde açıklar : “Ödev, sen yüce

ve büyük ad ki sevilen ya da hoşu giden hiçbir şeyi kucaklamaz ama boyun eğme istersin ve gene de istenci kıpırdatabilmek için yürekte doğal tikslenme yaratacak hiçbir şey ile gözdağı vermezsin. Buna rağmen yalnızca anlığa girişini kendiliğinden bulan ve gene de gönülsüz hürmet kazanan, önünde tüm eğilimlerin sustukları bir yasayı ortaya koyarsın” (Kant, 2010a: 112). Bu tamamen duygusal olanı aşmaktır.

İstence uygulanan ‘iyi’ teriminin anlam kazandığı ve Kant için ahlaksal bilincin en önemli özelliği olan ödev, ahlaksal her eyleme kaynaklık eder. Ancak bu noktada Kant ödevler ile uyum içinde olan eylemler ve ödev uğruna yapılan eylemler ayrımına giderek yalnızca ödev uğruna yapılan eylemleri ahlaksal değer taşıyan eylemler olarak nitelendirir. Kant’ın ahlaksal eylemini dayandırdığı ödev anlayışı kişinin kendisi ile girdiği savaşta kendisinin üstesinden gelmesi olarak betimlenebilir. Ödev, yasa için saygıdan davranma zorunluluğudur. Bir eylem nedenini yasaya saygıdan alıyorsa ödevden dolayı yapılmaktadır ve eylemlerde asıl sorgulanması gereken ödevde uygunluktan ziyade; o eylemin ödevden dolayı mı yoksa bencil bir amaçtan dolayı mı yapıldığıdır? Bu sorunun öncelikli olmasının nedeni eylemlerin görünüşünün aldatıcı olabileceğidir. Ödevde aykırı olan eylemler zaten bu tarz bir sorgulamaya gerek duymadan kendiliğinden dışarıda kalır yine ödevde uygun olmasına rağmen eyleme iten nedenin eğilimlere dayandığı eylemlerin de çok fazla itiraza mahal vermeden dışarıda kaldığı açıktır. Ancak ödevde uygun üstelik ödevden dolayı yapılmış olduğu halde kuşkulu olabilecek bazı durumlar da olabilir. Kant bu durumu açıklayabilmek adına deneyimsiz müşterinin bakkaldan yaptığı alışverişi örnekler bu durumun örnekleri elbette çoğaltılabilir. Bu davranış şeklinin altında: “Benim için yap ben de senin için yapayım”, “Göze göz dişe diş”, “Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez” mantığı yatmaktadır. Bu mantıktaki kişi, amaca yönelik araçsal ilişkiler kurarak kendi çıkarları için uygun olan kurallara uyar ve hoşlandığı sonuçları veren tüm şeyleri iyi olarak görür bu kişi için doğru, bireyin temel ihtiyaçlarını karşılaması ölçüsünde anlamlıdır. Tıpkı bakkalın deneyimsiz müşterisi ile yaptığı ‘doğru’ alışveriş gibi.

Kant’a göre mutluluk ise ahlak için gerekli olan tüm bu koşulları dışarda bırakan şeydir. Çünkü mutluluk eylemlerde öznel ilkelere yola çıkarak insanları ortalama kurallara ulaştırırken eylemleri yönlendirirken insanın patolojik çıkarları ve eğilimlerini temele alır ve mutluluğun temelde olduğu eylemlerden ancak varsayımlı buyrumlara ulaşılabilir. Oysa Kant için ahlaki eylemlerde nesnel ilkelere yola çıkarak evrensel yasalara ve kesin buyrumlara ulaşılmalıdır.

Kant mutluluk ahlakının mümkün olmayışını her şeyden önce mutluluğun ahlak ile çelişen kendi tanımının ortaya koyduğunu söyler çünkü mutluluk “Kendinden memnun olma hali, hazzın varlığı, acının yokluğu, ben-sevgisidir.”(Kant, 2009b: Kavramlar Dizini) ve bunun ahlak ile çeliştiği de açıktır. Kant daha sonra da mutluluk ahlakının mümkün olmayışını mutluluğun ahlakı temellendirdiği her bir koşul ile çelişkisi üzerinden göstermeye çalışır. Kant’a göre mutluluk istemeyi yalnızca içeriği bakımından belirler. Başka bir deyişle mutluluğun temelde olduğu istemeyi belirleyen yalnızca haz ve acı duygularıdır. Mutluluğun yasadan beklenen bu genelliği dışarıda bıraktığı ve herkesin kendine özgü istemesine hizmet ettiği yani ahlak yasasını genel bir yasa-pratik yasa olmaktan çıkardığı o kadar açıktır ki kendisini en sıradan anlama yetisine bile açar. Mutluluk pratik yasayı vermez çünkü Kant’a göre “Pratik bir yasa olmasını beklediğim yasa, kendi içerisinde bir aynılığı dile getiren genel bir yasa olmaya uygun olmalıdır”(Kant, 2009b: 31). Mutluluk pratik yasayı dışarıda bıraktığı gibi onu koşullara da bağlar bu nedenle de mutluluğun belirlediği isteme doğrudan doğruya öznel olarak belirlenir.

“Öznel olan kişinin kendi mutluluğu, istemenin belirleyici nedeni olduğunda ahlaklılık ilkesinin tam karşısı olur. Çünkü mutluluk yasayı işe yarar, uygun ve iyi olarak değerlendirir ahlaklılık yasası ise hem yapılması gerekeni hem de yapılmaması gerekeni kesin bir şekilde söyler. Bu karşıtlık yalnızca mantıksal değil aynı zamanda pratik bir karşıtlıktır. İsteme ile ilgisinde aklın sesi böylesine açık böylesine susturulamayan en sıradan insan için bile böylesine duyulabilir bir ses olmasaydı bu karşıtlık ahlaklılığı büsbütün yıkarı. (...) Ahlaklılık ve ben-sevgisine hizmet eden mutluluğun sınırları öylesine seçik ve kesin bir şekilde çizilmiştir ki en sıradan göz bile bir şeyin hangisine girdiğini ayırt etmede yanılmaz”(Kant, 2009b: 40,41).

Kant’a göre mutluluk ahlaklılık yasasına hizmet ediyor olsa dahi mutluluk ilkesi istemenin yasası olamaz. “Çünkü bir insanın zaten kendiliğinden kaçınılmazcasına istediği şey hiçbir zaman ona buyrulamaz. ‘Herkes kendini mutlu kılmalı!’ tarzında bir buyruk aptalca bir buyruktur. Bu insana istediği her şeyi yapmasını buyurmaktır oysa bir insan istediği her şeyi yapamaz” (Kant, 2009b: 43). Kant’ın söylemek istediği açıktır; “Mutluluk ilkesi maksimler sağlayabilir ama kişi genel mutluluğu kendi istemesinin nesnesi yapsa bile istemenin yasaları olarak kullanılacak maksimler sağlayamaz. Çünkü böyle bir bilgi yalnızca deney verilerine dayandığından ve kendi de çok değişken olan kişinin kanısına bağlı olduğundan genellik gösteren kuralları verse de hiçbir zaman evrensellik içeren kuralları veremez ve dolayısıyla hiçbir pratik yasa temelini bunlarda bulamaz.” (Kant, 2009b: 42)

Kant’a göre mutluluğun ahlak ilkesi olarak kabul edilemeyeceğinin diğer bir gerekçesi ise “Kişi herhangi bir ilkeye göre neyin onu gerçekten mutlu kılacağını tam kesin bir şekilde belirleyebilecek durumda değildir. Çünkü bunun için onun her şeyi bilir olması gerekir” (Kant, 2009a: 35). Oysa açıktır ki insanın bilebileceği ve bilemeyeceği şeyler vardır ve üstelik ona bu sınırı koyan da aklıdır. Kant ahlak ve mutluluk arasında kurulan bağın mutluluk ahlakını savunan ahlakçıların çıkmazı olduğunu söyler. Açıktır ki kesin buyruk tektir: Ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun ve yine açıktır ki mutluluk ilkesi kesin buyruğu dışarda bırakır. Kant’a göre ahlak, eylemin sonucunda kendini neşeli hissetmek değildir; sonunda kendini iyi hissetmesen bile kendine rağmen iyi bir şey yapmaktır. Kendine rağmen iyi olana yönelik insanın dürtüleri ve içgüdüleri ile değil ancak aklının rehberliğinde gerçekleşebilir.

Mutluluk ahlaksal yasanın tümleyeni olamaz çünkü ahlaksal yasa kişiye mutluluk sözü vermez. Ahlaksal yasa kişiye mutluluk sözü vermez çünkü “Ahlaksal yasa kişiye bu dünyada olanaklı en yüksek iyiyi kendisi için tüm davranışlarının son nesnesi yapmasını buyurur. Bunun nedeni de ahlakın aslında kendimizi nasıl mutlu kılacağımızın değil ama nasıl mutluluğa değer olacağımızın öğretisi olmasıdır”(Kant, 2010a: 164).

Tüm bu söylenenlerden Kant’ın ahlak alanında mutluluğu dışarda bıraktığı anlaşılmalıdır. Çünkü Kant’a göre mutluluk ilkesi ile ahlak ilkesinin ayrılığı onların karşıtlığını vermez. Kant’ın karşı olduğu şey mutluluğun ahlaksal bir ilke olarak görülmesidir. Ona göre “Mutluluk insanın özüne aittir ve mutlu olma isteğini ondan tamamen soyutlamak mümkün değildir. Mutluluk sonlu doğamızın bize dayattığı bir problemdir. Yalnızca, o temelini deneyden aldığından bir yasa olarak kabul edilemez. Çünkü yasa nesnel ve tüm durumlarda aynı belirlenim zeminini kapsamalıdır. Mutluluk çıkış noktası haz olduğundan hiçbir zaman bir yasa veremez. Kant için insanın kendi mutluluğunu güvence altına alması ödevdir. Çünkü kendi durumundan memnun olmama, bir sürü kaygıların baskısı altında ve doyurulmamış gereksinimler ortasında kolayca ödevi çiğnemek için bir ayartmaya dönüşebilir” (Kant, 2010a:

41). Onun söylemek istediği yalnızca ahlaksal bir eylem, yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğu olan ödevden dolayı yapılmalıdır ve ödevden dolayı yapılan bir eylem ahlaksal değerini onunla ulaşılabilecek amaçta değil onu yapmaya karar verdikten eylemde bulunanın öznel ilkesi olan maksimde bulur.

Kant'ın mutluluk ahlakının mümkün olmadığını savunurken ki mutluluktan kastı kişinin kendi mutluluğudur. Kant'ın mutluluk derken kişinin kendi mutluluğunu almış olması felsefesi ile tutarlılık içerisindedir. Çünkü Kant ahlakın bütün kavramları çözümlendiğinde en arkadaki kavram olarak kişinin kendi mutluluğunu görür. Ona göre bu en arkadaki kavram ahlakın önündeki engel olarak aşılması gerekli olan şeydir.

Çünkü Kant'a göre; "Aklın pratik ihtiyaçları vardır ve bunlar mutlak zorunludur ancak koşullu değildir. Bu durumda yargıda bulunmak zorundayız çünkü aklın saf pratik kullanımı ahlak yasalarının formülasyonundan oluşur ve bizi dünyada mümkün olan en sütün iyi idesine götürür. Bu en üstün iyi dünyadaki bir ahlaki durumdan ibarettir ve bu ahlaki durumda en büyük mutluluk ahlak kurallarının en katı şekilde takip edilmesiyle aynı şeye denk gelir. Bu nedenle de ahlak iki unsurdan oluşur. Birincisi kategorik buyruğa uygun ahlak; ikincisi ahlaki değerle orantılı mutluluktur. Ancak bu mutluluk ve ahlaklılık arasında zorunlu bir ilişki olduğu anlamına gelmez çünkü mutluluk ve ahlaklılık arasında zorunlu bir ilişki yoktur. Hatta genellikle kötü şeyler çoğunlukla iyi insanların başına gelir. Ancak sonuç olarak iyiliklerin eninde sonunda dünyada fark yaratacağına inanmak zorundayız. Bu yüzden akıl, doğanın kendisinden bu mutluluğu yaratmasını beklemese de ahlaki değerle orantılı mutluluğun mümkün olduğuna inanmaya ihtiyaç duyar" (Kuehn, 2011: 307).

SONUÇ

Mutluluk ahlakının mümkün olduğunu savunanlar ile mutluluk ahlakının mümkün olmadığını savunanlar; mutluluğun kişinin kendi dışındaki bir güç olarak değil kendi içindeki bir güç olarak görülmesi konusunda ve insanı pasif bir varlık olmanın ötesinde aktif bir varlık olarak görerek insanın aktif yönünün somutlaştığı ahlak alanında görevi bütün insanlarda ortak olan bir bilince yüklemeleri açısından aynı düzlemedirler.

Onları ayırıştıran şey özü gereği insanları kutuplaştıran eğilimlerdir. Çünkü mutluluk ahlakının mümkün olduğunu savunanlar insanın özü gereği iyi olduğunu savunurlar. Bu anlayışa göre insan doğası genel olarak sosyal yapıya hizmet eden bir bütündür. Mutluluk ahlakının mümkün olmadığını savunan Kant'a göre ise insan doğası gereği ne iyi ne de kötüdür. İnsanı sosyal yapıya hizmet ediyor durumuna getirecek şey ancak insanın arzularına ve eğilimlerine ait hiçbir şeyi kendi hesabına yazdırmaması ile mümkün olabilir.

İnsanı diğer canlı varlıklardan ayıran şeyin akli olduğu kabul edilir oysa bize göre insanı diğer canlı varlıklardan ayıran asıl şey ne yaptığını bilir bir şekilde eyleyişte bulunmasıdır. Ahlakın yalnızca insanların sorumlu tutulabildiği kurallar bütünü olması da bizi doğruluyor niteliktedir. Elbette kastımız yaşamak için gerekli olan yemek, içmek türünden eylemler değildir. Sorgulamamıza konu olan eylemler daha çok insana değerini veren ahlaki eylemlerdir. Mutluluk ve ahlak ilişkisinde belki de sorgulanması gereken asıl şey bu nedenle eylemin ahlaksal değeri olmalıdır. Mutluluk eylemin ahlaksal değerini verebilir mi? Bu soruya yanıt verebildiğimizde kısmen de olsa birçok sorunun da yanıtını vermiş olacağız.

Açıktır ki insanların birlikte yaşayabilmesi için ahlak zorunludur. "İnsanların birlikte yaşaması ise ancak tek tek her bireyden daha güçlü bir çoğunluğun bir araya gelmesi ve tek tek her bireyin karşısına bir bütün olarak çıkması ile mümkündür"(Freud, 2013: 53). Freud'un bu tanımı bize insanların çıkarlarının çatıştığını ve insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmeye ihtiyaç duyduğunu söyler. Bunu insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi görevini üstlenen ahlak

ve insanların kendi çıkarlarını koruması ve bunun sonucunda elde edeceği kişinin kendi mutluluğu ilkesinin karşılığı olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. İnsanların çıkarları çatıştığında “Kişinin seçimine yol göstermek için çeşitli öğeler devreye girecektir. Bu durumda önemli olan kişinin dış dünyadan ne miktarda gerçek tatmin ummak durumunda olduğu, kendini dış dünyadan bağımsız kılmaya ne ölçüde niyetli olduğu ve son olarak da dış dünyayı kendi arzuları doğrultusunda değiştirmek için sahip olduğuna inandığı gücün ne kadar olduğudur”(Freud, 2013: 43). Kişinin nerede durduğunu da gösterir.

KAYNAKÇA

- AKARSU, B. (1982) Mutluluk Ahlakı, İstanbul: İnkılap Yay.
- ARİSTOTELES (2015) Eudemos’a Etik, (Çev. S. Babür) Ankara: Bilgesu Yay.
- ARİSTOTELES (2007) Nikomakhos’a Etik (Çev. S. Babür) Ankara: Bilgesu Yay.
- CEVİZCİ, A. (2003) Felsefe Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Paradigma Yay.
- FREUD, S. (2013) Uygarlığın Huzursuzluğu (Çev. H. Barışcan) İstanbul: Metis Yay.
- HAS HACİP, Y. (1959) Kutadgu Bilig (Çev. R. R. Arat) Ankara: Türk Tarik Kurumu Yay.
- KANT, I. (2009a). Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi (Çev. Ioanna Kuçuradi) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yay.
- KANT, I.(2007) Ethica (Çev. O. Özgül) İstanbul: Pencere Yay.
- KANT, I. (2010) Kılısal Usun Eleştirisi (Çev. A. Yardımlı) İstanbul: İdea Yay.
- KANT, I. (2009b) Pratik Aklın Eleştirisi (Çev. Ioanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yay.
- KUEHN, M. (2011) Immanuel Kant (Çev. B. O. Doğan) İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.
- PLATON, (2009) Devlet (Çev. S. Eyüpoğlu, M. A. Cimcoz) Ankara: İş Bankası Kültür Yay.